

UMJETNIČKA TOPOGRAFIJA, evidentiranje, opis i predočavanje spomeničke baštine, prostorno i vremenski, kao dokaz kulture i civilizacije cijeloga naroda. Popisivanje obuhvaća sve spomenike pojedinoga naselja i kraja ili pak izradu posebnih topografija, npr. burgova, vojnih utvrda, dvoraca, sakralnih spomenika. Popisivanje je općenito započelo u XIX. st. s buđenjem zanimanja za nacionalnu povijest, potaknuto idejama romantizma i historizma, no spomenici iz toga stoljeća kao djela suvremene umjetnosti nisu bila predmetom popisivanja. Europske su zemlje, a napose Austrija, započele s izradbom topografskih umj. inventara već u drugoj pol. XIX. st., istodobno sa sustavnom zaštitom spomeničkoga naslijeđa i donošenjem odgovarajućega konzervatorskog zakonodavstva.

U Hrvatskoj, koja nema tako ranu tradiciju topografskih istraživanja, određeni je kuriozum djelo *Franza Juliusa Frasa* »Cjelovita topografija karlovačke Vojne krajine iz 1835. godine...« u kojemu su, uz brojne podatke, doneseni i precizni opisi arheol. i umj. spomenika. Za razvitak umj. topografije zaslužan je *I. Kukuljević* koji je osnovao *Društvo za povjesnicu jugoslavensku*. Društvo je imalo u programu popisivanje natpisa te pokretnih i nepokretnih pov. spomenika, a organiziralo je i dopisništvo; podaci su objavljivani u njegovu glasilu »Arkivu za povjesnicu jugoslavensku« (1/1851). Uz Kukuljevića je i *M. Sabljar* 1853. i 1854. poduzimao istraživanja pov. spomenika u Dalmaciji. Srednjovj. spomenike dalm. gradova obrađuje austr. povjesničar umjetnosti *R. Eitelberger* u djelu »Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens« (1861), a krajem XIX. st. važna je djelatnost *I. Smirića* na srednjovj. zadarskim spomenicima. Topografskom problematikom za razdoblja njihova stručnog interesa bavila su se glasila »Bullettino di archeologia e storia dalmata« (1/1878), »Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva« (1/1895) i »Starohrvatska prosvjeta« pod uredništvom *F. Radića* (1/1895), glasila Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu. Fotografije *I. Standla* (1869–95) nezaobilazni su dokumenti o arhit. i prirodnim spomenicima u Hrvatskoj. Korisne su i spomenice pojedinih župa i godišnji školski izvještaji povremeno praćeni i podacima o područnim važnijim građevinama i spomenicima. Među njima se ističu izvještaji križevačkoga učitelja *Kvirina Vidačića* i njegove »Topografsko-povijesne crte slob. i kr. grada Križevaca« (1886). Drugo razdoblje započinje uputama *Zemaljskog povjerenstva za spomenike umjetnosti* osn. u Budimpešti 1885, među ostalim i sa zadaćom popisivanja spomenika prema umjetničkoj, pov. i lokalnoj važnosti i osebujnostima njihova stila. U tome je smislu Odjel za bogoštovlje i nastavu hrv. vlade pozvao 1893. fotografsku sekciju Društva umjetnosti da snima umjetničke spomenike Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, a okružnom naredbom 1895. upozorila sve županije i gradska poglavarstva na evidenciju o starim gradovima, osobito na područjima kojima su vladali Zrinski i Frankopani. Topografske značajke imaju i crteži građevnih i prirodnih spomenika *B. Čikoša-Sesije*, *O. Ivekovića*, *S. Landsingera* i fotografije *V. Margetića*, *H. Krapeka*, *R. Mosingera*, *D. Inchostrija* i *F. Hodine* što ih je vlada, a u organizaciji Društva umjetnosti naručila za milenijsku izložbu u Budimpešti 1896. Temelj metodologije austr. konzervatorske službe bilo je evidentiranje spomenika i izrada umj. topografija pojedinih regija koju je razvio *Max Dvořak* kao redaktor Österreichische Kunsttopographie. Na tim načelima djeluje niz stručnjaka na području Istre i Dalmacije (*A. Gnirs*, *D. Frey*, *H. Folnescics*). Osnovno je djelo umj. topografije i danas fotografska mapa *Č. M. Ivekovića* »Dalmatiens Architektur und Plastik« (1910–11). Sustavno popisivanje spomenika započelo je naredbom vlade 1910, kada je osnovano *Povjerenstvo za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*. Tajnik Povjerenstva *Gj. Szabo* evidentirao je spomenike u kotarima Klanjec, Pregrada, Krapina, Zlatar i Ivanec i objelodanio ih u »Vjesniku Hrvatskoga arheološkog društva« 1911–14, 1919. S njim su surađivali *V. Hoffiller*, *E. Laszowski*, *B. Šenoa* i *M. Pilar* (u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture čuva se sva građa Povjerenstva 1910–40). Kao konzervator za Dalmaciju, a potom organizator službe zaštite spomenika u S Hrvatskoj, *Lj. Karaman* je prvi sustavno obradio srednjovj. i renesansne spomenike u regionalnim okvirima, ravnopravno razmatrajući sve grane lik. umjetnosti. *C. Fisković* donosi cjelovite prikaze spomenika pojedinih dalm. cjelina (*Pag*, *Seget*, *Makarska*, *Vis*, *Lastovo*, *Mljet*, *Lokrum*, *Dubrovnik*, *Kotor*) a istražujući arhivsku građu povezuje ih s imenima domaćih majstora. Izvan konzervatorske službe, odlukom JAZU 1930. poduzeo je *A. Schneider* evidentiranje

i fotografiranje pokretnih spomenika u Dalmaciji, S primorju, SZ Hrvatskoj i Zagrebu, a rezultati su objavljivani u Ljetopisu JAZU 1930–37. Velik prinos dala je *A. Horvat* terenskim radom u okviru Republičkoga zavoda za zaštitu spomenika kulture, izradom karata s lokalitetima te knjigom »Spomenici arhitekture i likovnih umjetnosti u Međimurju« (1956). Povijesno-topografski podaci nalaze se u radovima *J. Buturca*, osobito u malim monografijama pojedinih župa. S vremenom se mijenjaju kriteriji vrednovanja i metodologija. Osnovni cilj nije samo inventarizacija spomenika nego i analiza njihova rasporeda u prostoru, te su stoga u obzir uzeti i gradogradnja kao smišljeni organizirani prostor, naselja, hortikulture i pejzažne vrijednosti, tj. precizan snimak ukupnoga pov. spomeničkoga fonda. Na taj se način spomeničke cjeline čuvaju od zaborava, a postojeće štite od fizičkoga propadanja. Takav pristup podrazumijeva višedisciplinarni rad u kojemu sudjeluju geografi, arheolozi, etnografi, povjesničari umjetnosti i arhitekti uz arhivsku, arhitektonsku i fotografsku dokumentaciju. Smjernice i program dao je *M. Prelog* a *Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu* objavio je dosad umj. topografiju za grad Koprivnicu (1986) te za grad i regiju Križevaca (1994) kao jedinstvene cjeline. Prema istome su kriteriju programom obuhvaćeni Dalmacija, S primorje, Kvarner i Istra.

LIT.: *A. Horvat*, O djelovanju Zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u Zagrebu od 1910–1914. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 1976–77, 2–3. — *Ista*, O djelovanju »Povjerenstva za čuvanje spomenika u Zagrebu« (1914–1923), ibid., 1978–79, 4–5. — *Ista*, Sažeti uvid u terenski rad *A. Schneidera*, Peristil, 1980, 23. — Koprivnica — grad i spomenici, Zagreb 1986 (predgovor *M. Prelog*). — *Ž. Domljan*, Umjetnička topografija Križevaca — problem metodologije istraživanja, Radovi IPU, 1991, 15. — *Schneiderov fotografski arhiv* (katalog), Zagreb 1992. — UTH — Križevci. O. Ma.

UMJETNIČKE AKADEMIJE → AKADEMIJE, UMJETNIČKE

UMJETNIČKE KOLONIJE, okupljanja lik. umjetnika u određenim mjestima koja osiguravaju uvjete za njihovo kratkotrajno druženje i lik. stvaralaštvo. Umjetnici svoja djela ostavljaju u mjestu izradbe, čime se stvaraju fundusi galerija i parkovi skulptura. U. k. priređuju izložbe i izdaju kataloge te utječu na širenje lik. kulture i na revitalizaciju pojedinih sredina. U nas se javljaju od početka 50-ih god. i do danas ih je osnovano oko 50. Prva je djelovala 1950–51. u Iloku, nastavlja radom 1976, a 1982. uzima terakotu za osnovni materijal i naziv *U znaku zemlje—In signo terrae*; do 1991. u 15 saziva umjetnici su fundus Galerije Muzeja grada Iloka obogatili za gotovo 1000 djela; potom iločka kolonija djeluje u prostoru. Od 1953. neprekidno djeluje *Likovna kolonija Rovinj* uz koju je usko vezan nastanak Zavičajnoga muzeja i njegova vrijedna zbirka suvremene hrv. umjetnosti te danas već tradicionalna izložba »Grisia«, osn. 1967. Svakoga ljeta Rovinj se pretvara u grad umjetnika koji stalno ili povremeno žive u njemu. God. 1965. osnovan je *Grad umjetnika Grožnjan*, 1965–67. djelovala je *Likovna kolonija u Biogradu* i obogatila fundus Zavičajnoga muzeja djelima istaknutih hrv. slikara.

Tijekom 70-ih godina osnivaju se raznovrsne kolonije. Od 1971. djeluju *Kolonija likovnih umjetnika Željezare Sisak*, *Likovna kolonija Strmac* u Novoj Gradiški (do 1988) i *Umjetnička kolonija Primošten* i njezina popratna izložba »More, ljudi, obala«; od 1992. sudionici primoštenske kolonije okupljaju se u Repišću podno Okića. God. 1972–84. djeluju *Motovunski likovni susreti* određeni temom, tehnikom ili materijalom (papir, fotografija, serigrafija, novo slikarstvo i dr.). *Zimska likovna kolonija u Karlovcu* (ZILIK) održava se redovito od 1974. u Dječjem domu Vladimira Nazora. Umjetnici se druže s djecom i u *Likovnoj koloniji Paunovac* (od 1980) zagrebačkoga Centra za rehabilitaciju na Paunovcu. God. 1975–88. djelovala je *Baranjska umjetnička kolonija Buk*, a 1979–90. *Kolonija umjetničke keramike Hinko Juhn* u Našicama. Stvaraoci naive okupljaju se od poč. 70-ih godina u Zlataru (1972) i Ernestinovu, koje je od 1973. središte naive skulpture, potom u Novome Vinodolskom (1974–85) i Belišću (od 1980). Prva naša kiparska kolonija *Mediteranski kiparski simpozij* održava se od 1970. u Labinu, odnosno u obližnjemu parku Dubrovi, gdje su istaknuti hrv. i strani kipari ostvarili više od 70 skulptura većih dimenzija koje čine jedinstveni park skulptura u kamenu; 1995. skulpture ulaze i u Labin. Mogućnosti rada u kamenu istražuju i kipari u *Međunarodnoj ljetnoj kiparskoj školi Kornarija* u Marušićima kraj Buja. Tu se rad odvija u neposrednoj blizini kamenoloma gdje je trajno smješten jedan dio ostvarenih skulptura. U drvu su radili kipari na *Međunarodnom simpoziju kipara Forma prima* u Krapini (1973–82); skulpture tu stvorene čine stalnu izložbu na brdu Josipovcu.

P. URBAN, *Žena, voda, osmrtnice*

Gošana kiparska radionica Lokve, osn. 1979. u kraju tradicionalne obrade drva, djela nastala u koloniji postavlja u većim gošanskim naseljima.

God. 1980. pokrenuta je u Slavonskome Brodu *Akvarelistička kolonija Sava*, a 1981. u Ozlju, u spomen S. Raškaj, *Likovna kolonija akvarela i pastela Slavino proljeće* (djelovala do 1989). *Likovna kolonija Lug* u Samoboru (1983–86) omogućila je studentima zagrebačke Akademije rad u radionici za oblikovanje stakla tvornice stakla Kristal.

Poč. 90-ih god. ponovno se intenzivira osnivanje raznovrsnih kolonija: *Umjetnička kolonija i park skulptura* u Jakovlju, *Kolonija Franjevačkog samostana Cernik* (sa stalnim postavom), *Likovna kolonija Glogovica*, *Umjetnička kolonija Rabra—Vinkovci* i dr.

LIT.: Adresar umjetničkih kolonija i vajarskih simpozijuma u Jugoslaviji, Subotica 1986. — B. Duranci, *Umetničke kolonije*, Subotica 1989. V. Fo.

UMJETNIČKI ČASOPISI → ČASOPISI, UMJETNIČKI

UMJETNIČKI PAVILJON, izložbena zgrada u Zagrebu, namijenjena održavanju velikih umjetničkih izložaba, otvorena 15. prosinca 1898. izložbom Hrvatski salon. Poticaj za gradnju dao je 1895. V. Bukovac; njegovim je zauzimanjem sagrađen za Milenijsku izložbu u Budimpešti (1896) poseban hrv. paviljon montažne željezne konstrukcije i po završetku izložbe prenesen u Zagreb na svoju današnju lokaciju. Dogradnja paviljona dovršena je 1898. prema projektu Fellnera i Helmera a izveli su je arhitekt Bergman i poduzeće »Hönlingsberg i Deutsch«; klesarske ukrase izradio je I. Franz, a dvije skulpture uz ulaz R. Valdec.

Paviljon zauzima važno mjesto u razvoju hrv. moderne umjetnosti. U njemu se iz godine u godinu (izuzev 1914–20) nižu razne skupne i samostalne izložbe: 1900–01. Društvo hrvatskih umjetnika; 1901. Medović, Iveković i drugovi; 1902. Društvo umjetnosti; 1903–04. E. Vidović; 1908. Savez »Lada«; 1910. Crnčić—Krušlin—Babić; 1912. Marko Peroš; 1913. Lj. Babić; Međunarodna fotografska izložba; 1914. Međunarodna

grafička izložba. Od 1920. paviljon je mjesto izložaba Proljetnog salona, potom temeljnih umj. skupina moderne hrv. umjetnosti (Grupa trojice, »Zemlja«, Grupa zagrebačkih umjetnika, Grupa hrvatskih umjetnika), monografskih i tematskih kritičkih retrospektiva i drugih važnih likovnih manifestacija.

Organizator izložbenoga programa bio je grad Zagreb do 1954, kada je paviljon postao samostalnom ustanovom.

LIT.: V. Bukovac, *Umjetnički paviljon*, Hrvatska domovina, 1898, 752. — J. Chvala, *Umjetnički paviljon u Zagrebu*, *Viesti Društva inženjera i arhitekta*, 1900, 5. — G. Tartalja, *O Umjetničkom paviljonu u Zagrebu*, *Narodni list*, 1917, 74. — F. Bahovec, *O umjetničkom paviljonu na Tomislavovom trgu*, *Gradski namještenik*, 1938, 11. — Z. Marković, *Franeš Mihanović*, Zagreb 1954, str. 61, 77–78, 82–83. — 60 godina slikarstva i kiparstva u Hrvatskoj (katalog), Zagreb 1961. — L. Dobronić, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Zagreb 1983. — V. Zlamalik, *Bela Čikoš Sesija*, Zagreb 1984. V. Fo.

UMJETNOST, list Saveza likovnih umjetnika Jugoslavije. Izlazio je u Zagrebu 1957/58. Ukupno je izišlo jedanaest brojeva. Gl. su urednici bili F. Baće (brojevi 1–6) i A. Kinert (brojevi 7–11). List je ostvario uspješnu međurepubličku suradnju, a objavljivao je i informacije iz svijeta. Pojedini su brojevi donosili monografske studije o suvremenim umjetnicima (F. Kršinić, G. Stupica, J. Bijelić, A. Motika, M. Konjović, P. Milosavljević, F. Šimunović, L. Ličenoski). U listu su surađivali Z. Kržišnik, A. Vid Mihčić, G. Gamulin, K. Prijatelj, L. Menaše, M. Peić, L. Trifunović, V. Sinobad-Pintarić, R. Putar, B. Vizićin.

Ž. Kć.

UNEŠIĆ, selo u blizini Drniša. Na brijegu Velikom Bogočinu ostaci utvrđene arhitekture oko velikoga tumula, a nedaleko je i pećina s tragovima naseljavanja iz prapov. doba (ulomci keramike, životinjske kosti). Na sjev. podnožju brijega pronađeni su grobovi bogati prilozima, među kojima se ističu tri srebrne istočnogotske kopče s pozlatom. — Selo se u ispravama spominje od XIV. st. Grobljanska crkva Sv. Jurja jednobrodna je građevina iz prve pol. XV. st., vjerojatno na mjestu starije crkvice. Svod joj je gotički, iznad pročelja ima zvonik na preslicu; prozori i vrata su iz 1688–90. U to je doba s njezine juž. strane dograđena i presvođena kapela, koja je služila za obrede na otvorenome. Oko crkvice je groblje s nadgrobim pločama i križevima s primitivnim ukrasima u plitku reljefu, radovima domaćih klesara iz XVIII–XIX. st.

LIT.: K. Stojić, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik 1941.

Z. Gu.

URBAN, Pavo, fotograf (Dubrovnik, 1. VIII. 1968 — 6. XII. 1991). Završio pomorsku školu u Dubrovniku, polazio Akademiju dramske umjetnosti u Zagrebu. Poginuo pri snimanju u tijeku srpsko-crnogorskoga napada na Dubrovnik. Jasnim kadriranjem snimao portrete i krajolike: *Molitva za mir—Medugorje*, 1990; *Festa Sv. Vlahu*, 1991; te *Rijeka dubrovačka*, 1990. Tijekom ljeta 1991. nastaju ciklusi *Lava*, *Cigle* i *Konopi*. Dramatičnost ratnih razaranja dokumentira čistim likovnim jezikom: *Žena, voda, osmrtnice*; *Smrt Straduna*; *Čovjek sa psom — Strah*, sve iz 1991. — Samostalne su mu izložbe priređene u Trevisu, Londonu, Düsseldorfu, Bonu, Dubrovniku, Zagrebu, Splitu i Osijeku.

LIT.: Pavo Urban (monografija), Dubrovnik 1992. — A. Maračić, *Pavo Urban—Dubrovnik 1991* (katalog), Zagreb 1993. K. Ma.

URBAN BAVARAC (Urban de Surgge), njem. drvorezbar (XVII. st.). Iz Bavorske dolazi u Dalmaciju, gdje je djelovao između 1636–45. Prema dokumentima izrađivao je rezbarije u Dubrovniku, Lastovu, Kotoru i Hvaru: 1636. radio je na oltaru crkve Gospe od Šunja na Lopudu, 1640/41. na relikvijaru kotorske katedrale, a 1645. na oltaru crkve Sv. Marka u Hvaru. God. 1638. obvezao se da će izraditi drveni tabernakul s devet malih kipova za župnu crkvu u Lastovu. K. Prijatelj smatra da bi U. mogao biti autor reljefa na predeli i uspravnim poljima lopudskoga oltara, zatim reljefno izvedenoga oltara u župnoj crkvi u Jelsi (koji je izvorno mogao biti u crkvi Sv. Marka u Hvaru) i oltara u crkvi Sv. Roka u Vrboskoj na Hvaru.

LIT.: I. Stjepčević, *Katedrala Sv. Tripuna u Kotoru*, VJAH, 1940, str. 21, 83. — C. Fisković, *Ignacije Macanović i njegov krug*, *Prilozi—Dalmacija*, 1955, str. 257. — K. Prijatelj, *Umjetnost 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji*, Zagreb 1956, str. 56. — C. Fisković, *Lastovski spomenici*, *Prilozi—Dalmacija*, 1966, str. 30. — *Isti*, *Stilska zakašnjenja na stolnoj crkvi u Kotoru*, *ibid.*, str. 248. — *Isti*, *Hvarska katedrala*, Split 1975, str. 42, 92. — *Horvat—Matejčić—Prijatelj*, Barok. — K. Prijatelj, *Prijedlog za Urbana Bavarca*, *Peristil*, 1992–93, 35–36. V. Fo.

URBANIZAM (gradogradnja), planiranje, projektiranje, izgradnja i uređivanje naselja, u proširenom smislu i proučavanje razvitka gradova. Riječ je nastala između 1910–25 (od lat. *urbis*: grad) i danas je u općoj i stručnoj upotrebi gotovo u svim jezicima. Suvremena gradogradnja temelji se na izradi i usvajanju urbanističkoga plana u obliku obaveznog dokumenta. Njegova je zadaća da odredi način upotrebe zemljišta, načine grad-